

УДК 32.01: 327.84 (430)

ВИДИ ТАЄМНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

**Пик С. М., к. політ. н., доцент Львівського національного університету імені І.Франка,
Костюк Д. А., аспірант Львівського національного університету імені І.Франка (Україна)**

Пик С. М., Костюк Д. А. Види таємної дипломатії та особливості їхнього функціонування у міжнародних відносинах.

Проаналізовано поняття та історію дослідження таємної дипломатії. Значну увагу приділено виокремленню та порівнянню двох видів таємної дипломатії, а саме власне таємної дипломатії та неpubлічної дипломатії. Особливістю власне таємної дипломатії було те, що результати домовленостей, досягнутих за допомогою власне таємної дипломатії залишалися таємними протягом значного періоду часу. Натомість, особливістю неpubлічної дипломатії є те, що результати домовленостей стають відомими публіці незабаром після досягнення цих домовленостей. Розглянуто підпільну дипломатію, головною особливістю якої є те, що вона здійснюється спецслужбами держав в делікатних та термінових ситуаціях. Досліджено т.зв. «чекову дипломатію», в якій використовувалася економічні чи фінансові чинники для отримання поступок від інших держав. З'ясовано, що вивчення таємної дипломатії протягом Другої світової війни дає змогу виокремити ще один вид таємної дипломатії, а саме опозиційну дипломатію.

Ключові слова. Таємна дипломатія, Німеччина, Перша світова війна, вирішення конфліктів, складові таємної дипломатії.

Пик С. М., Костюк Д. А. Виды тайной дипломатии и особенности их функционирования в международных отношениях.

Проанализировано понятие и историю исследования тайной дипломатии. Значительное внимание уделено выделению и сравнению двух видов тайной дипломатии, а именно собственно тайной дипломатии и неpubличной дипломатии. Особенностью собственно тайной дипломатии было то, что результаты договоренностей, достигнутых с помощью собственно тайной дипломатии оставались тайными в течении значительного периода времени. Зато особенностью неpubличной дипломатии является то, что результаты договоренностей становятся известными публике вскоре после достижения этих договоренностей. Рассмотрено подпольную дипломатию, главной особенностью которой является то, что она осуществляется спецслужбами государств в деликатных и срочных ситуациях. Исследовано т.н. «Чековую дипломатию», в которой использовались экономические или финансовые факторы для получения уступок от других государств. Выяснено, что изучение тайной дипломатии во время Второй мировой войны позволяет выделить еще один вид тайной дипломатии, а именно оппозиционную дипломатию.

Ключевые слова. Тайная дипломатия, Германия, Первая мировая война, решение конфликтов, составляющие тайной дипломатии.

Pyk Svitlana, Kostyuk Dmytro. Kinds of secret diplomacy and peculiarities of their functionality in international relations.

In the article, the term and the research history of secret diplomacy were analyzed. Attention was paid to the comparison of two types of secret diplomacy – secret diplomacy and back-channel diplomacy. The main characteristic of secret diplomacy is that the achieved results remain secret during long periods of time. On the contrary, the results achieved by the back-channel diplomacy become public soon after the completion of the negotiations. In addition, clandestine diplomacy was researched, which is conducted by the special services in a very delicate and urgent matters. The so-called “Checkbook diplomacy” was analyzed, which is used for achieving concessions from other countries by economical or financial means. In addition, the study of secret diplomacy during the World War Two allowed distinguish of another type of secret diplomacy, oppositional diplomacy.

Key words. Secret diplomacy, Germany, World War I, conflict settlement, secret diplomacy components.

Постановка проблеми. В статті охарактеризовано основні види таємної дипломатії (власне таємна дипломатія, неpubлічна дипломатія, підпільна дипломатія, «чекова дипломатія», опозиційна дипломатія) і досліджено особливості їхнього функціонування у міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних аспектів таємної дипломатії займаються в основному британські та американські вчені. Втім, і ці дослідження далеко не є вичерпними. Значний внесок у вивчення таємної дипломатії зробив професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон, який є автором багатьох статей з аналізу таємної дипломатії, з яких необхідно виділити дві найбільш важливих для її розуміння, а саме «Неpubлічна дипломатія: Наслідки для теорії та практики» (2001 р.) [6] та «Неpubлічні переговори: Міжнародна торгівля у тіні» (2006 р.) [7].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Після завершення Першої, та особливо Другої світової війни, проблема вивчення та аналізу таємної дипломатії постала як ніколи гостро, оскільки потрібно було не тільки пояснити, що дало змогу Німеччині відновити військову та економічну могутність, знайти союзників та почати агресію, але й сформулювати теоретичну базу, яка розкривала більшість аспектів титульної проблеми. Втім, досліджуючи таємну дипломатію в історичній ретроспективі, що було важким завданням, оскільки навіть через понад 70 років після завершення Другої світової війни, значна кількість надзвичайно важливих для розуміння поставленої проблеми документів залишається у закритому доступі, вчені не приділили достатньої уваги дослідженню таємної дипломатії в теоретичному аспекті, визначенню її цілей, складових, переваг, обмежившись в основному аналізом цих компонентів тільки у прив'язці до конкретного історичного прикладу. Саме тому, брак наукової літератури, в якій би описувалася таємна дипломатія в теоретичному аспекті, значно ускладнює дослідження та вивчення таємної дипломатії загалом.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати види таємної дипломатії, та розглянути особливості їхнього функціонування у міжнародних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що існує надзвичайно багато матеріалів, в яких описується поняття дипломатії та його складових, її завдання та методи, але практично відсутні будь-які аналітичні матеріали щодо найефективнішого знаряддя міжнародних відносин, а саме таємної дипломатії. Оскільки таємна дипломатія, її засоби, цілі та методи еволюціонували, особливо після завершення Другої світової війни, деякі теоретичні аспекти доцільніше ілюструвати прикладами з історії, що дасть змогу більш повно розкрити суть таємної дипломатії та її компонентів.

Професор Тель-Авівського університету Аарон Кліман визначає таємну дипломатію як переговори, в яких беруть участь дві чи більше країни, які переслідують винятково мирні цілі в зовнішній політиці, і яка виражається в комунікаціях та таємних угодах настільки чутливих, що унеможливує їхнє поширення серед міжнародної спільноти та внутрішньої аудиторії [4, с.10]. Втім, таємна дипломатична діяльність Німеччини, яка призвела до початку двох світових воєн певною мірою спростовує дане твердження. Таємний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа, система союзів Отто фон Бісмарка доводить, що основне завдання таємної дипломатії полягало все-таки у підписанні договорів та угод, спрямованих на покращення становища самої Німеччини на випадок війни. Втім, після завершення Другої світової війни, таємна дипломатія почала використовуватися і для вирішення міжнародних конфліктів, які неможливо вирішити іншим шляхом. Тому, це твердження можна вважати тільки частково вірним, оскільки таємна дипломатія і досі може використовуватися для планування агресивних кроків у зовнішній політиці.

Деякі інші вчені, зокрема професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Веніс-Ст. Джон визначають таємну дипломатію як офіційні переговори, які веде керівництво держави за закритими дверима. Завдяки таємній дипломатії, політики мають на меті виконання більшості цілей зовнішньої політики через різноманітні методи, наприклад компроміс, переконання та погрозу війною. Це визначення набагато краще передає суть таємної дипломатії, головною метою якої і є пошук вирішення проблем зовнішньої політики різноманітними, не завжди прийнятними для публічної дипломатії засобами.

Цілі і методи таємної дипломатії можуть відрізнятися залежно від виду самої таємної дипломатії. Поділ таємної дипломатії на види не є загальноприйнятним - в основному його здійснюють американські та британські вчені (Ентоні Веніс-Ст. Джон, Корнелій Бйола, Девід Вонг Де-Вей, а також доцент кафедри політології Стенфордського університету Філіп Ліпскі та ін), але навіть серед них немає єдності щодо можливої класифікації. Кожен вчений по суті сам представляє свою класифікацію, наприклад Ентоні Веніс-Ст. Джон у своїх працях переважно описує сучасні аспекти непублічної дипломатії, в той час як, наприклад, професор Оксфордського університету Корнелій Бйола робить акцент на вивчення власне таємної дипломатії, значну увагу приділяючи її історичним аспектам та прикладам з історії різних держав. В основному, виділяють наступні види таємної дипломатії: власне таємна дипломатія, непублічна дипломатія, підпільна дипломатія, і т.зв. «чекова дипломатія». Аналізуючи зовнішню політику Німеччини напередодні та під час Другої світової війни, можна виокремити ще один вид таємної дипломатії, а саме опозиційну дипломатію, оскільки її, як непересічне явище, неможливо включити до будь-якого вище вказаного виду. Своєю унікальністю не тільки в рамках історії дипломатії Німеччини, але й, можливо, в рамках історії світової дипломатії, вона заслуговує на окрему категорію.

Одним з найпоширеніших видів таємної дипломатії є власне сама дипломатія (англ. Secret diplomacy). Її основною характеристикою є те, що результати таємних домовленостей в абсолютній більшості випадків залишаються таємними. Цей вид дипломатії був надзвичайно поширений до кінця Першої світової війни, і його фактичний занепад був спричинений закінченням світової війни та розпадом чотирьох імперій – Німецької, Австро-Угорської, Російської та Османської. Як вже було описано вище, основним джерелом таємних домовленостей були відносини між правлячими династіями, які в багатьох випадках були важливішими ніж майбутні цілі країн, та численні джентльменські домовленості, які втілювалися у життя не тільки самими керівниками держав, але й їхніми довіреними емісарами. Втім, власні амбіції імператорів та підписані або обумовлені ними таємні домовленості могли привести не тільки до початку війни, але й до підписання мирних договорів. Так, справжніми автором Портсмутського миру 1905 р. між Японією та Росією був не голова ради міністрів Російської імперії С. Вітте, який формально домовився про цей договір, а цар Микола II та кайзер Вільгельм II. Оскільки в Росії існувала доволі сильна опозиція до таємного Бйоркського договору, підписаного царем і кайзером у 1905 р., німецький імператор вирішив заручитися підтримкою голови ради міністрів Російської імперії С. Вітте, і для цього Микола II відправив його на переговори в США. А оскільки між американським президентом Теодором Рузвельтом та кайзером Вільгельмом II існували давні приятельські стосунки, а США надали Японії великі фінансові позики, Вільгельм II

знадобилося небагато зусиль для того, щоб по суті примусити Японію до підписання цього договору, що врятувало Росію від революції, але взамін давало підтримку Миколи II діям самої Німеччини у Західній Європі [8, с.560-562]. Цей приклад слугує як демонстрація дії таємної дипломатії, результатів якої ніхто і ніде не опублікує, і тільки випадковий показ самому Вітте тексту Бйоркського договору, дала йому можливість оцінити всю складну і тонку дипломатичну гру німецького імператора.

Отже, власне таємна дипломатія була надзвичайно ефективним механізмом просування керівниками держав суто власних інтересів. Тобто якщо рішення, які були прийняті за допомогою непублічної дипломатії, оприлюднюються або практично зразу, або за деякий час після завершення переговорів, якщо це не зашкодить політичній кар'єрі політиків, то рішення, які були прийняті за допомогою власне таємної дипломатії, правляча верхівка не мала намірів оприлюднювати взагалі, адже це могло призвести до серйозних потрясінь не тільки всередині країни, але й по всьому світі, як наприклад сталося після того, як більшовики оприлюднили практично весь дипломатичний архів Російської імперії. Якщо непублічна дипломатія використовується в основному для вирішення конфліктів та публічних суперечок, використовуючи таємність як основний козир для супроводу цих переговорів, то власне таємна дипломатія приводила в більшості випадків до початку цих самих конфліктів. Саме ця причина і змусила президента США Вудро Вільсона оголосити свої 14 пунктів, головним завданням яких була боротьба з таємними та непрозорими домовленостями. Власне таємна дипломатія практично перестала використовуватися після закінчення Першої світової війни, адже в більшості країн було встановлено демократію, а в державах, в яких збереглися монархії, їхній вплив на зовнішню політику був практично повністю нівельований. Втім, тоталітарні режими продовжили використання таємних домовленостей у своїх цілях, як наприклад численні таємні домовленості Адольфа Гітлера, які він використовував для прикриття нарощення Німеччиною воєнних сил, з метою розпочати Другу світову війну.

Непублічна дипломатія (англ. Back-channel diplomacy) – це офіційно санкціоновані керівництвом держав переговори, які відбуваються між сторонами конфлікту таємно від інших сторін. Ці переговори відбуваються паралельно, або замінюють публічні переговори. Професор Школи міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні Ентоні Ваніс-Ст. Джон визначає непублічні переговори як «чорний ринок» переговорів, де торгівля ведеться за «окремими столами» у «тіні» [7, с.1].

Однією з важливих характеристик непублічної дипломатії є доволі поширена практика проведення паралельно і публічних, і таємних переговорів. Так, незважаючи на активну стадію відкритих переговорів між Ізраїлем та Палестиною у 2000 р., лідери держав домовилися про початок офіційних, але закритих від публіки переговорів. Ці переговори велися щодо тих самих питань, що й офіційні, але будучи схованими від уваги публіки, преси та третіх сторін, велися набагато швидше та ефективніше. Оскільки інформація про хід та результат таємних переговорів опубліковується через значні періоди часу, дослідження в короткій ретроспективі є великою проблемою для дослідників.

Переважно люди, які беруть участь у непублічних переговорах, є особами наближеними до правлячої еліти тієї чи іншої країни, і таким чином можуть використовувати ширший вибір опцій для досягнення чутливих домовленостей, ніж люди, які ведуть публічні переговори. Це не обов'язково повинен бути кадровий дипломат чи інший високопоставлений радник або чиновник, це може бути людина, яка не займає будь-якої посади, але має можливість доступу до президента чи прем'єр-міністра. Саме ці факти є основними причинами успіху непублічної дипломатії.

Незважаючи на те, що непублічні переговори ведуться в повній таємниці, часто люди, які беруть участь у цих переговорах, розповідають про них через деякі періоди часу. Так, Генрі Кіссінджер, через значний проміжок часу в своїх мемуарах описував, як він, будучи радником з національної безпеки президентів США Річарда Ніксона та Джеральда Форда, тримав у таємниці від державного секретаря США інформацію про деякі питання, які він порушував на переговорах на Близькому Сході, з Росією та Китаєм. Кіссінджер також вів таємні переговори з Північним В'єтнамом у Парижі у 1973 р., тримаючи це в таємниці і від посла США у Франції, і від усього Державного департаменту США [3, с.693].

Часом непублічні переговори проводяться через посередника, когось неофіційного, який використовується сторонами як посланець, але не є офіційним учасником самих переговорів. Так, під час Кубинської кризи, посередниками між СРСР та США виступав журналіст, з яким вийшли на контакт представники радянської розвідки [5, с.172]. Втім, у деяких інших випадках, непублічна дипломатія використовується спеціально для того, щоб уникнути втручання третьої сторони. Так, під час конфлікту між Вірменією та Азербайджаном, наприкінці 90-их рр. XX ст., вищі чиновники Вірменії вирушили на таємні переговори в Азербайджан спеціально для того, щоб уникнути початку діяльності місії ОБСЄ під керівництвом США та Росії, тому що їхня посередницька діяльність могла б зробити переговори набагато складнішими [7, с.3].

Але не тільки непублічні переговори сприяють проведенню переговорів між сторонами конфлікту, але й часто вони забезпечують можливість просто почати ці переговори. Передумови, які ставляться однією чи обома сторонами конфлікту, можуть включати в себе припинення вогню, роззброєння, відвід військ та військової техніки, демократизація та інші. Не тільки ці причини, але й інші, такі як небажання визнати ворожу сторону легітимною, можуть призвести до відмови від початку переговорів, принаймні публічних.

Навіть у випадку якщо одна з сторін погоджується на публічні вимоги іншої сторони, вони можуть бути неприйнятними для населення держави, що фактично робить ціну початку самих переговорів занадто високою, адже різко зростає критика державного керівництва, що може привести до нових перевиборів в державі. До того ж, навіть якщо абстрагуватися від суспільної думки, то все одно невизначеність залишається головною перешкодою для виконання передумов. Поставлені вимоги можуть бути занадто великими для виконання, чи можуть бути

недостатньо чітко сформульованими; одна з сторін може навмисно не уточнити конкретні вимоги до супротивника, що може бути виправданням для відновлення конфлікту. До того ж, сторона якій поставила вимоги, завжди буде задавати собі питання про те, що саме вона отримає вона за виконання цих вимог, і чи взагалі після виконання цих вимог, вона отримає бажане [6, с.17].

Більшість з цих дилем уможливило проведення тільки неpubлічних переговорів, оскільки дозволяє сторонам публічно зберегти лице, тим часом неpubлічно шукаючи шляхи деескалації конфлікту. Наприклад, перші таємні контакти між керівництвами Ізраїлю та Палестини почалися ще у 1985 р., і не зважаючи на те, що з того часу стосунки між державами залишалися поганими, і навіть оголошувалася війна між ними, таємні контакти між ними не припинялися, і часто допомагали домовлятися не тільки про вирішення різноманітних гуманітарних питань, але й продовжувати опрацьовувати різні мирні сценарії.

В ідеалі, неpubлічні переговори дозволяють зацікавленим сторонам не тільки завершити самі переговори, але й імплементувати досягнені рішення до того, як внутрішня опозиція зможе мобілізуватися та вплинути на хід самих переговорів, адже саме проведення неpubлічних переговорів дозволяє сторонам уникнути надмірного інтересу, який прикутий до публічних переговорів. Втім, як визначає американський професор Ентоні Веніс-Ст. Джон, головною, на його думку, перевагою неpubлічної дипломатії є її використання у парі з публічною дипломатією, що викликає ефект «зворотного зв'язку» (англ. feedback effect) [6, с.22]. По суті, це можна охарактеризувати на прикладі, коли позитивний та ефективний результат неpubлічних переговорів можна формалізувати та представити цілком як результат публічних переговорів. Це дозволить сторонам уникнути будь-якої шкоди для їхнього політичного іміджу, яка б неминуче настала в разі, якби громадськість дізналася про наявність таємних переговорів з опонентом, хоча таємність може певною мірою і завадити сторонам досягнути компромісу. Так, сторонам може бути важко досягнути компромісу без впевненості, що інша сторона збирається його виконувати. Тим більше, що будь-який витік інформації мобілізує внутрішню опозицію в країнах, залучених до переговорів, що вплине на сам хід переговорів, адже дипломати можуть ефективно працювати тільки у випадку, якщо їхня діяльність залишається в таємниці. Але Ентоні Веніс-Ст. Джон наголошує, що хоч неpubлічна дипломатія і є необхідною для того, щоб почати самі переговори та досягнути домовленостей, вона тим не менше, може загострити той конфлікт, для вирішення якого вона і використовується.

Ще одним видом таємної дипломатії є так звана підпільна дипломатія (англ. Clandestine diplomacy). Головною її особливістю є те, що тут основними акторами є розвідувальні служби, які під час здійснення своєї діяльності контактують зі своїми партнерами з інших країн. Використання таємних служб при здійсненні дипломатичних відносин було характерною рисою міждержавних відносин до сучасної епохи, коли дипломатія, таємні спецоперації та збір розвідувальної інформації в багатьох випадках керувалася однією людиною. Створення бюрократичних механізмів у сучасній розвідці привело до більшого розмежування функцій, які втім досі не є досить чіткими. Незважаючи на те, що через таємність підпільну дипломатію надзвичайно важко вивчати, існує значна кількість прикладів, коли розвідувальні служби використовувалися для початку таємних переговорів з противниками.

Відомо чимало прикладів, коли роль спецслужб та використання підпільної дипломатії приводило до позитивних результатів у міжнародній політиці, включаючи наприклад роль Британської розвідки у мирному процесі в Північній Ірландії, роль ізраїльських спецслужб, в тому числі Моссаду, у вирішенні конфліктів на Близькому Сході, та багато інших. Ці приклади показують, що не тільки держави беруть участь у мирному врегулюванні конфліктів, але також значну роль відіграють інші актори, статус яких дає свої переваги при вирішенні міжнародних конфліктів. Навіть не зважаючи на те, що ці актори по суті нічого не вирішують, їхня роль у початку переговорів, та участь у самих переговорах є надзвичайно важливими. Також, роль розвідувальних служб може полягати у сприянні початку діалогу, не тільки внутрішнього, але й міжнародного.

Втім, потрібно зазначити, що підпільна дипломатія також піддається великій кількості ризиків, які є притаманними тільки цьому виду таємної дипломатії. Так, контакти, на які покладаються спецслужби, є надзвичайно чутливими саме до збереження фактору таємності, і тому будь-який витік інформації, майже у всіх випадках, приводить до припинення самих переговорів. Наприклад, після того як одна з ліванських газет оприлюднила інформацію про існування підпільних переговорів між спецслужбами США та Лівану, про визволення американських полонених у Лівані наприкінці 1980-их рр., переговори були припинені [5, с.170].

Яскравим прикладом підпільної дипломатії є роль спецслужб США та СРСР під час Кубинської кризи. Важливу роль відіграв резидент ГРУ СРСР Георгій Большаков, який будучи під прикриттям у Вашингтоні в якості репортера ТАСС, особисто брав участь у формуванні таємного каналу комунікацій між Джоном Кеннеді та Микитою Хрущовим. Та його активна діяльність в якості «посередника» між лідерами двох держав полягала, по суті, в прагненні увести в оману керівництво США щодо справжніх намірів СРСР на Кубі, та переконати Президента США у відсутності будь-якого розгортання радянських ядерних ракет на Кубі. Хоча необхідно зазначити, що він, як і радянський посол в США Добринін, не володіли всією інформацією, і були просто використані політичним керівництвом своєї держави.

Проте, одну з найважливіших ролей у вирішенні Кубинської кризи зіграв агент КДБ у Вашингтоні Олександр Феклісов, який під час максимального загострення стосунків двох держав, налагодив контакти з американським журналістом Джоном Скалі, який згодом направив передану йому радянську пропозицію уряду США про те, що СРСР готовий вивести ракети з Кубі в обмін на гарантії не вторгнення США у Кубу [5, с.172]. Разом з особистим листом Хрущова, який той написав Кеннеді, США сприйняли це як готовність радянського керівництва до переговорів щодо ситуації, яка склалась.

Як можна побачити, підпільна дипломатія містить в собі бажання комунікувати з опонентом, навіть якщо ці спроби не приведуть до переговорів. Звісно, підпільна дипломатія не є вирішенням всіх проблем, і тому вона в основному використовується для переговорів з спецслужбами союзних країн. Часи, коли всією зовнішньою політикою та діяльністю розвідувальних служб керували одні і ті самі люди минули, і тому можна з впевненістю сказати, що на сучасному етапі діяльність спецслужб направлена не тільки на виконання притаманних їм завдань, але й на допомогу у вирішенні актуальних проблем міжнародних відносин.

Доволі специфічним видом таємної дипломатії є т. зв. «чекова дипломатія» (англ. Checkbook diplomacy). Хоча вчені не виділяють конкретно чекову дипломатію як вид таємної дипломатії, оскільки часто інформація про грошові позики певним країнам, та формальні кроки з боку цих країн є відкритою, і проаналізувавши її можна дізнатися про зовнішньополітичні цілі держави, яка пропонує фінансову допомогу іншим державам в обмін на певні поступки, але все ж, в більшості випадків і сам факт переговорів є таємницею, і держави не афішують своєї зовнішньоекономічної діяльності, особливо якщо мова йде про доволі чутливі питання, що може призвести до серйозного міжнародного скандалу.

Головною її відмінністю від інших видів таємної дипломатії є те, що тут надзвичайно велика увага приділяється не тільки політичному, але й економічному фактору. Так, деякі країни використовують певні економічні бонуси і преференції для того, щоб отримати політичні, або військові вигоди для своєї країни. Наприклад, і Китайська Народна Республіка і Республіка Китай були піддані гострій критиці за те, що вони використовували чекову дипломатію задля забезпечення офіційного визнання себе як єдиного легітимного уряду Китаю з боку міжнародної спільноти. Економічні засоби використовувалися у різних способах, від прямої міжнародної допомоги, до інвестицій у потенційних союзників та підписання вигідних міжнародних торговельних угод. У цьому випадку, уряд Республіки Китай фактично здобув перемогу, забезпечивши собі визнання з боку кількох впливових держав, що, втім, наприкінці 1970-их рр. змінилося [1].

Але чекова дипломатія може приймати і інші форми. Так, після завершення Другої світової війни, нові Конституції Японії та Німеччини заборонили урядам цих держав відправляти війська за кордон для участі у міжнародних миротворчих місіях. Але оскільки обидві держави мають сильну економіку, вони використовували чекову дипломатію для того, щоб фінансувати проведення цих миротворчих операцій, таким чином виконуючи свої міжнародні зобов'язання. Так, наприклад, станом на 2015 р., Японія є другим, а Німеччина четвертим найбільшим фінансовим спонсором проведення миротворчих організацій під егідою ООН [2].

Як можна побачити, чекова дипломатія є доволі специфічним видом таємної дипломатії, оскільки тут основна увага приділяється економічним, а не політичним чинникам. Та незважаючи на те, що цей вид дипломатії дуже часто використовується не тільки для зміцнення зв'язків між країнами, але й для допомоги тим країнам, які цього потребують, вона також піддається критиці за те, що країни часто використовують свій економічний потенціал для забезпечення собі різного роду політичних переваг, та намагання за допомогою скупки голосів невеликих держав, «лобіювати» вигідне для себе рішення через міжнародні організації.

Напевно найбільш неоднозначним, але вартим уваги, є ще один вид таємної дипломатії – опозиційний (англ. Oppositional diplomacy). Вчені не виокремлюють цей вид таємної дипломатії, але досліджуючи історію дипломатичної діяльності Німеччини, необхідно визначити опозиційну дипломатію як окремий вид таємної дипломатії. Напередодні та під час Другої світової війни, значна кількість людей які працювали в державних органах Німеччини, були противниками не тільки приходу до влади НСДАП (Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини), але й політики, яку проводив Адольф Гітлер. Оскільки таємна поліція Гестапо регулярно влаштовувала перевірки лояльності жителів Німеччини, небагато противників правління Адольфа Гітлера залишалися при владі, але ті хто зумів залишитися вважали, що хоч політика Гітлера і штовхає Німеччину у катастрофу, але вони повинні залишитися у державних органах і робити все залежне для того, щоб усунути НСДАП від влади в Німеччині. Противниками політики режиму націонал-соціалізму були такі відомі діячі, як начальник Абверу адмірал Вільгельм Канаріс, голова генерального штабу Німеччини Франц Гальдер, статс-секретар МЗС Німеччини Ернст фон Вайцзеккер, посол Німеччини в СРСР Вернер фон дер Шуленбург та ін. Дехто з опозиційно налаштованих до НСДАП та Адольфа Гітлера чиновників пробували залучити допомогу з-за кордону. Так, історик Лоренс Різ у своїй книзі «Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і захід» пише, що у 1943 р. група німецьких змовників, зустрічалися у Стамбулі з американцями з пропозицією, згідно з якою, група високопоставлених німецьких офіцерів, заручившись американською підтримкою, усунули б Гітлера від влади, і тоді б приєднавши Вермахт до збройних сил союзників разом б виступили проти СРСР [10, с.391]. Також, влітку 1943 р. подібна зустріч відбулася в іспанському місті Сантандер, де зустрілися керівники німецького Абверу Вільгельм Канаріс, американського Управління стратегічних служб Уільям Донован та британської Таємної служби розвідки Стюарт Мензіс. На зустрічі обговорювалося можливе відсторонення Гітлера від влади, підписання перемир'я між Німеччиною та Англію і США, і спільного продовження війни на східному фронті. Втім, реалізувати задум не вдалося. Ця зустріч також ілюструє діяльність підпільної дипломатії, адже в цьому випадку переговори проходили суто між керівниками розвідувальних служб різних держав.

Втім, якщо ці можливі сценарії виглядають доволі малоймовірно, то дехто з німецьких опозиціонерів використовували менш ризиковані засоби. В своїх мемуарах Ернст фон Вайцзеккер пише, що у 1939 р. віддав наказ довіреним членам посольства Німеччини в Лондоні, таємно повідомити британській уряд про наміри Адольфа Гітлера вести переговори з СРСР, сподіваючись, що таким чином, британський уряд активізує свої переговори з СРСР, і це дозволить уникнути німецько-радянського зближення [9, с.148]. Подібні наміри мав і посол в Москві Шуленбург, який вже під час німецько-радянських переговорів, таємно інформував про хід цих переговорів своїх колег в американському посольстві.

Але таємна дипломатія використовувалася не тільки для спілкування з урядами ворожих Німеччині країн. Ернст фон Вайцеккер наприклад, вів таємні переговори щодо правосуддя з міжнародним комітетом Червоного хреста та союзом церков. По суті, ці переговори були спробою передати цим міжнародним організаціям інформацію про масове вбивство євреїв задля того, щоб ці організації використали свій вплив для допомоги євреям. Вів переговори Вайцеккер і з Ватиканом, прагнувши залучити допомогу Папу Римського для спроб встановити перемир'я, та можливого початку переговорів між воюючими сторонами [9, с.213, 224-225].

Як можна побачити, опозиційна дипломатія відрізняється від інших видів таємної дипломатії, оскільки в неї відсутні ті характеристики, які їм притаманні. Але її не можна включити до будь-якого іншого виду, оскільки в даному випадку, суб'єктами є державні чиновники, які перебувають в опозиції до державної влади, і своєю діяльністю прагнуть добитися цілей відмінних від тих, які прагне домогтися державне керівництво.

Висновки з даного дослідження і перспективи. З огляду на вище зазначене, таємна дипломатія - це засіб здійснення зовнішньої політики, який використовує керівництво держави та його довірені особи в таємниці від суспільства та інших держав, задля полегшення ходу переговорів та отримання різноманітних переваг. Таємна дипломатія була одним з основних засобів, використання яких привело до початку Першої світової війни, але незважаючи на численні спроби перевести дипломатичні відносини у публічне русло, вона і надалі залишається ключовим фактором не тільки у стосунках між державами, але й при вирішенні міжнародних конфліктів. Також, з огляду на вище зазначене необхідно відмітити, що існує декілька видів таємної дипломатії, кожен з яких відрізняється від інших своїми не тільки цілями, заради яких він використовується, але й своїми складовими компонентами. Детальне вивчення всіх видів таємної дипломатії дозволяє отримати краще уявлення про таємну дипломатію загалом, та її роль у зовнішній політиці Німеччини.

Бібліографічний список:

1. Checkbook diplomacy [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.wisegeek.com/what-is-checkbook-diplomacy.htm>.
2. Financing peacekeeping [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/financing.shtml>.
3. Kissinger H. Years of Upheaval / Henry Kissinger. – Boston: Little Brown & Co, 1982. – P.693.
4. Klieman A. Statecraft in the Dark: Israel's practice of Quiet diplomacy / Aharon Klieman. – Boulder: Westview Press, 1988. – P.10.
5. Understanding Intelligence in the Twenty-First Century. Journeys in Shadows / Edited by L.V. Scott and P.D. Jackson – N.Y.: Routledge, 2014. – P.172.
6. Wanis-ST. John A. Back Channel Diplomacy: Implications for Practice and Theory [Electronic resource] / Anthony Wanis-ST. John – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/228181668_Back_Channel_Diplomacy_Implications_for_Practice_and_Theory. – P.22.
7. Wanis-St. John A. Back-Channel Negotiation: International Bargaining in the Shadows [Електронний ресурс] / Anthony Wanis-St. John // Negotiation Journal. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.american.edu/sis/faculty/upload/Wanis-In-Theory-Back-Channel-Negotiation.pdf>. – P.1.
8. Брюханов В. Заговор против мира. Кто развязал Первую мировую войну / Владимир Брюханов. – М.: Астрель, 2005.– С.560-562.
9. Вайцеккер Э. Посол третьего рейха / Эрнст фон Вайцеккер — М.: Центрполиграф, 2007. — С.148.
10. Різ Л. Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і Захід / Лоуренс Різ – К.: Темпора, 2010. – С.391.

УДК 324: 316. 485. 22

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРОМАДЯН В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Новакова О. В., д. політ. н., професор, професор кафедри політичних наук Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова (Україна)

Новакова О. В. Тенденції формування геополітичних орієнтацій громадян в сучасній Україні.

Проаналізовано зовнішні та внутрішні впливи на формування сучасного геополітичного статусу України. Визначено тенденції трансформації геополітичних орієнтацій громадян у контексті подій Євромайдану та зовнішньополітичної агресії: суттєва переорієнтація громадян на країни ЄС і значне падіння підтримки Росії як стратегічного партнера, підвищення популярності ідеї вступу України до НАТО. Головним завданням української політичної еліти зазначене формулювання та реалізація на практиці дієвих геополітичних стратегій, що забезпечать захист суверенітету України в інтеграційних процесах, проведення модернізації економічної сфери та підвищення соціальних стандартів життя громадян.

Ключові слова: геополітика, геополітичний статус, геополітичні орієнтації, громадянське суспільство, стратегічне партнерство.